

Salajane Saksa aeg ehk S-fond

Ivi Tomingas*

Saksa aja kohta Eestis ilmus fotonurk Karl Hintzeri kolleksiooni põhjal 2001. aasta Tunas nr. 1 ja see puudutas põhiliselt erinevaid propagandaaktsioone. Seekord ilmub Tunas artikkel rahvastiku registreerimisest Saksa okupatsiooni ajal. Sel teemal fotosid muidugi pole, küll aga annab see taas kord võimaluse tutvustada ajastukohaseid pilte.

Ajastu- või teemapõhiseid fotosid on paljudes kolleksioonides, ka suhteliselt lühike Saksa okupatsiooni aeg pole siin erand. Üks ühine nimetaja on aga neil fotodel küll – Nõukogude ajal kuulusid need S-fondi, mis tähendas salajast (vene k. sekretno) fondi ja nende kasutamiseks/vaatamiseks oli vaja eriluba. Kokku oli S-fondis üle 1100 foto ja vahet polnud, kas tegu oli Saksa sõjaväe kajastamise või linnavaatega – kui foto oli tehtud Saksa okupatsiooni ajal, kuulus see kindlalt S- ehk salajasse fondi. Need on eri suurusega positiivid, tagaküljel lühike tekst ja sõjakirjasaatjate puhul ka tempel. S-fondi salastatus lõpetati 1989. aastal ja fotod jagunesid siis erinevatesse kolleksioonidesse. Siinkohal paar näidet:

EFA:37 – Saksa sõjakirjasaatjate kolleksioon, kus leidub fotosid Pärnust ja juba kaugematest kantidest, nagu Venemaa, Ukraina jne., millest on näitena toodud paar fotot. Üldse on nimeetatud kolleksioonis 138 fotot, autorid teadmata, samuti on teadmata, millal ja kes on need arhiivi üle andnud;

EFA.35 – selle majandusministeeriumi kogu 50 fotot kajastavadki põhiliselt fotosid näituselt „Eesti ülesehitamine”;

EFA.5 – juba nimetatud Karl Hintzeri kogu, mille originaalnegaatiivid asuvad Herderi Instituudis Saksamaal. Seekord mainiksin eraldi fotot Oskar Lutsust (jaanuaris möödus tema sünnist 130 aastat). See, et ta hobi korras piimanõusid valmistas, nagu foto tagaküljel kirjas, tuli üllatusena!

Tagantjärele paar viidet ka Eesti ringhäälingule (sai detsembris 2016 90-aastaseks), mille roll oli infoallikana sõja ajal väga oluline. Olgu pildiallkirjade seletuseks öeldud, et Riigi Ringhääling asus „Estonia” teatris ja 1944. aasta märtsipommitamises hävis selle arhiiv pea täielikult.

Erandiks S-fondis on Oskar Viikholmi (1903–1977) kolleksioon, mis laekus arhiivi alles 1988. aastal tema sugulase Johannes Viikholmi kaudu. Oskar Viikholmi fotosid on kasutatud varemgi, eriti kui teemadeks on olnud 1930-ndad aastad, sakslaste lahkumine, 1940-ndate aastate pöördelised sündmused. Oli ta ju ajalehe Nädal Pildis fotograaf. Käsitletava ajastuga seob teda veel seik, et ta on olnud sõjakirjasaatjate kursustel Saksamaal Lichtfeldis ja Westis.

Kõige rohkem fotosid sellest perioodist leiab Tartu kohta, tänu Hintzerile ja ka Eesti Rahva Muuseumi kogudele (EFA.231). Tallinna elu saame näha tänu Oskar Viikholmile, Pärnut on kajastanud tundmatud sõjakirjasaatjad. Tuleb tõdeda, et üle-eestilist pilti elust Saksa ajal kokku panna küll ei õnnestu, aga huvitavaid fotosid jätkub veelgi.

Foto tagaküljel on tekst: „Hetk idas asuvast raudteestaamast”. Kaks kätepaari sirutuvad sõdurite poole, et saada paar läikivaid ilusaid saapaid, mida üks saksa sõdur vagunist ulatab. EFA.37.0-172650

* Ivi Tomingas (1958), arhivaar, RA Filmiarhiiv, Ristiku 84, 10318 Tallinn, Ivi.Tomingas@ra.ee

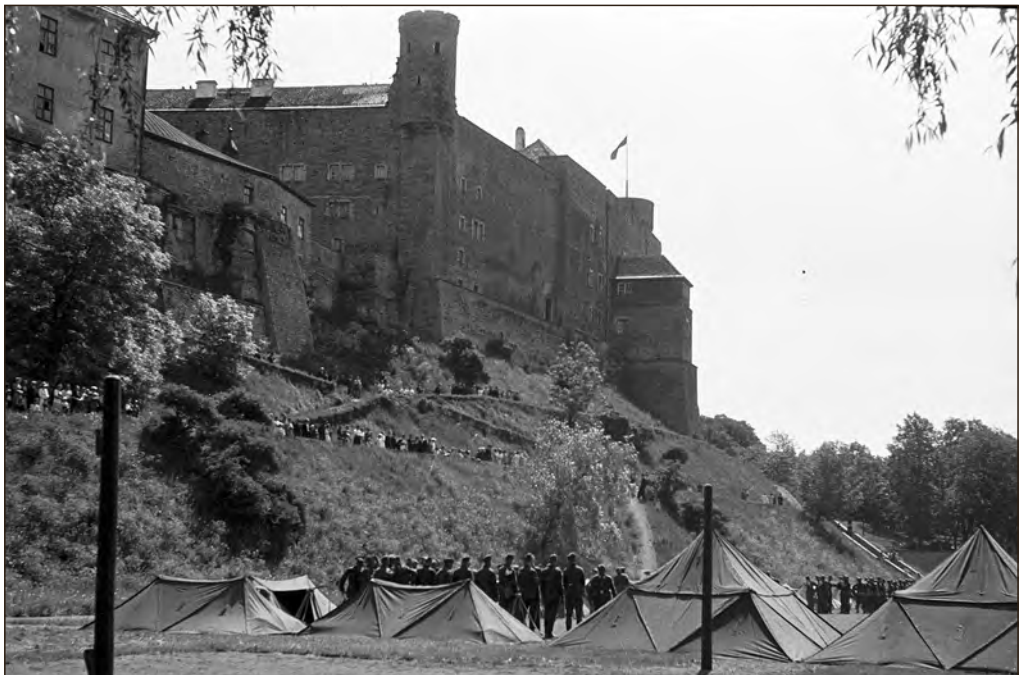
Adolf Hitleri sünnipäevaks dekoreeritud vaateaken Tallinnas. Aprill 1944. Foto: Oskar Viikholm. EFA.446.0-196958

Saksamaa ida-alade riigiminister Alfred Rosenberg külaskäigul Tallinnas. Tagaplaanil Eesti kindralkomissar Karl-Siegfried Litzmann. 18.05.1942. Foto: Oskar Viikholm. EFA.446.0-196782

Eesti Leegionärid enne õpelaagrisse sõitu Balti jaamas Tallinnas. 1944. Foto: Oskar Viikholm. EFA.446.0-196994

Eestis tööle rakendatavate riigiteenistuskohuslaste telklaager Toompea nõlval Tallinnas. 1944. Foto: Oskar Viikholm. EFA.446.0-196799

Endises Eesti Punase Risti sanatooriumis Eesti Rahva Ühisabi poolt avatud laste suvekodu lapsed väljas tantsimas. August 1942. Haapsalu. Foto: Oskar Viikholm. EFA.446.0-196927

Endises Eesti Punase Risti sanatooriumis asuva Eesti Rahva Ühisabi suvekodu lapsed hoolitsevad sanatooriumi hoovis asuvate Saksa sõdurite haudade eest. August 1942. Haapsalu. Foto: Oskar Viikholm. EFA.446.0-196929

Tallinna Ringhäälingu tehnikaosakonna ölleõhtu kuuldemängude studios „Estonia” teatris. Paremalt: O. Kask, Cordula Eller, Herbert Buttenberg, Ellu Mändvere, Hans Schmidt, D. Heinsoo, Vello Lill. 1942–1943.
Foto: autor teadmata. EFA.510 0-166113

Tallinna Ringhäälingu
Saksa ringhäälingu saadete
vastuvõtja „Estonia” teatris
Tallinnas 1942.–1943. aastal.
Foto: autor teadmata.
EFA.510.0-166134

Nõukogude võim rekvideeris sõja puhkedes raadioaparaadid, Saksa ajal anti need tagasi ning osa inimesi peitis oma aparaadid ära. Pärnu, sügis 1941. Foto: autor teadmata. EFA.37.0-172767

Tartu elanike esinemine ringhäälingus endises teaduste akadeemia saalis. Tasub tähele panna, et esinejatel on käes paberid, mis tähendab, et tekst on nii-öelda ette antud. 1942. Foto: Karl Hintzer. EFA.5.0-172496

Kino „Deutsche Lichtspiele“ (saksa teatri ehk praegu tuntud kui väikese „Vanemuise“ ruumides) Tartus. Tartus oli sel ajal kolm kino, kuid samas olid need ka väga olulised propaganda- ja lõbustusasutused, nii et Eesti Rahva Ühisabi jagas emadele kinopileteid. 14.08.1942. Foto: autor teadmata. EFA.231.0-162795

Liikluspolitseinik Võidu ja Uueturu tänava nurgal Tartus 14.08.1942. Foto: autor teadmata. EFA.231.0-162768

Saksa riigiminister dr. Dorpmüller külaskäigul Eesti Rahva Muuseumis Raadil. Foto: autor teadmata. EFA.5.0-172277

Tartu Ülikooli taasavamise aktus ülikooli aulas. Esireas vasakult: dr. H. Weiss, Eesti Omavalitsuse juht, dr. Hjalmar Mäe, Tartu Ülikooli rektor Edgar Kant, Tartumaa piirkonna komissar Kurt Meenen, brigadijuht Aster, kindralleitnant N. Tiedemann. Foto: autor teadmata. EFA.5.0-172403

Kirjanik Oskar Luts annab Eesti Rahva Ühisabile (ERÜ) üle enda valmistatud plekkpiimanõud. Kirjanikust vasemal ERÜ osakonna „Ema ja laps“ juhataja S. Borkmann, paremal ERÜ Tartu osakonna juhataja advokaat Kasak. Tartu, 20.03.1943. Foto: Karl Hintzer. EFA.5.0-173344

Saksa sõdur mootorrattal Pärnus. 1941. Foto: autor teadmata. EFA.37.0-172742

Saksa sõdurid Pärnu elanikega vestlemas. 1942. Foto: autor teadmata. EFA.37.0-172756

Näituse „Eesti taasülesehitamine” kujundus Tallinna Kunstihoone fassaadil. 1942. Foto: autor teadmata. EFA.35.0-172532

Näitusel „Eesti taasülesehitamine” välja pandud eksponaadid Tallinna Kunstihoones. Sellest näitusest on fotosid veelgi, kuid enamikus kajastavad need põllumajandust ja toiduainetetööstust, seega või, peekon ja munad olid plaanitud põhilisteks „taasülesehituse” materjalideks. 1942. Foto: autor teadmata. EFA35.0-172547